

SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

FEMTE BANDET.

3:e häftet.

INNEHÅLL:

	Sid.
Svenska Fornminnesföreningens sjunde allmänna möte i Skara den 18—20 Juni 1883	203.
BOIJE, S., Åro särskilda åtgärder önskvärda för bevarandet af runinskrifterna?	219.
ÖDBERG, F., Om Axevalla slott	226.
MONTELIUS, O., Hvad vi veta om Vestergötland under hedna- tiden	231.
HILDEBRAND, H., Några ord om Vestergötlands äldre medel- tidskonst (med 8 fig.)	249.
GRANBERG, O., Jan van Scorel och Gustaf Vasa	268.
NORDLANDER, J., Om fingrarnes namn i svenskan	272.
Svenska Fornminnesföreningens styrelse och ledamöter den 31 december 1883	I.

Några ord om Vestergötlands äldre medeltidskonst.

Af

Hans Hildebrand.

Vestergötland, af gammalt en hufvudbygd, om än icke i hela landskapets utsträckning, mottog tidigt kristendomen. Beröringen med Norge, hvarest konungarne tidigare både hyllade och ifrade för den nya tron än i Sverige, bidrog mycket härtill. Adam af Bremen berättar om Olof Skötkonungs stora kärlek till kristendomen: han ville omvända de stammar, öfver hvilka han herrskade, till kristendomen, och arbetade med mycken ifver för att afgudatemplet i Uppsala skulle förstöras. Hedningarne, som fruktade hans afsigter, sägas hafva med honom träffat den öfverenskommelsen, att han skulle, i hvilket landskap han sjelf ville, upprätta kyrka och kristendom, men han finge ej tvinga någon att öfvergå till den nya tron. Konungen valde då Vestergötland och gjorde Skara till dettas kyrkliga medelpunkt. Erkebiskop Unvan i Bremen sände på konungens begäran biskop Thurgot till Skara, hvilken, med kraft egnande sig åt sin verksamhet, »vann åt Christus båda de ädla Götastammarna». Adams intyg om kristendomens tidiga uppträdande i Vestergötland öfverensstämmer med de isländska källornas vittnesbörd.

Vi sakna alla historiska upplysningar om utbredningen af omvändelseverket. Arkeologien kan i någon mån fylla bristen, i det hon lär oss, huru vi af en kyrkas indelning och byggnadssätt samt af detaljerna i hennes utstyrel kunna sluta till hennes ålder. Dessvärre hafva under tidernas lopp flere af de gamla kyrkorna fått lemna plats åt nya byggnader, af hvilka vi ej hafva något att lära. Det är gifvet, att om församlingen icke kan nöja sig med den gamla otillräckiga elller i ett eller annat afseende olämp-

liga kyrkan, denna måste förändras eller rent af rifvas; det är blott skada, att man under århundraden icke så mycket som man bordt, har tänkt på att i anteckning eller bild bevara minnet af det gamla, som måst försvinna. Denna försumlighet sträcker sig ända in i den nyaste tiden. Ett exempel förtjenar anföras. Intendenten G. Brusewitz, som år 1861 företog, för K. Vitterhets, Historie och Antiquitets Akademiens räkning, en forskningsresa i Sköfde-trakten, besökte två gånger Forsby kyrka. Den första gången var han i hennes inre, men hann då ej afteckna det. Då han andra gången kom för att utföra denna teckning, kunde han icke komma in i kyrkan, emedan alla husen voro låsta och folket ute på arbete. Han uppgifver i berättelsen, att kyrkan då ännu hade skiljemuren mellan långhuset och koret alldeles orörd. Sedan jag fått underrättelse derom, att i kyrkans inre skulle finnas en inskrift, som omtalar hennes tillkomsttid, begaf jag mig dit för att upprita hennes grundplan, men då hade man redan hunnit vidga öppningen mellan kyrka och kor, med andra ord beröfva byggnaden ett af hennes mest karakteristiska drag. Den i södra korväggen inhuggna skriften omtalar, att kyrkan vigdes år 1135. I följd af vederbörandes likgiltighet eller bristande kunskap samt försummelsen att anmäla den tillämnade förändringen, har vetenskapen gått förlustig den stora förmånen att hafva en i alla detaljer trogen grundplan af en gammal kyrka, hvars byggnadsår är fullt säkert! Det är allenast för helt få svenska kyrkor, som byggnadsåret är känt.

Som man öfverallt inom Vestergötlands hufvudbygd önskade uppföra kyrkor för det närmaste grannskapets räkning, blefvo kyrkorna många och små; de obetydliga måtten gjorde äfven tillfället ringa att på ett rikare sätt pryda kyrkorna: att i dem uppföra kolonner, som delade byggnaden i två eller tre skepp, kom sällan i fråga. Detta är så mycket mer att beklaga, som det inom en dryg del af Vestergötland finnes ett förträffligt byggnadsmaterial, som med lätthet formas i öfverensstämmelse med den goda smakens fordringar.

För den äldsta tiden kan man för Vestergötlands kyrkor uppvisa två grundformer. Den ena är rund, med en utbyggnad för koret. Den andra visar, när den är fullständig, i vester ett torn, oftast med kvadratisk grundplan, ett något bredare rektangulärt långhus, som när det är hvälfdt, har plats för två korshvalf, ett smalare kor, med grundplanen i form af en kvadrat eller af en

rektangel, som är mindre än en kvadrat, samt ett halfrunt utsprång, en s. k. absis. När kyrkan fått behålla sitt ursprungliga skick ser man öfverst i tornet rundbågiga ljudöppningar, delade af en midtkolonn, som uppbär två mindre bågar, i långhuset på södra sidan en rundbågig port och ett rundbågigt fönster, i koret ett rundbågigt fönster samt i absis likaledes ett litet rundbågigt fönster, från hvilket ljuset faller in på det å gränsen mellan koret och utsprånget ställda altaret.

En tidsbestämmelse för planen med rektangulärt långhus o. s. v. lemnas af inskriften i Forsby kyrka. En tidsbestämmelse för den runda planen lemnas *möjligen* af anteckningen i Vestgötalagen derom, att redan biskop Sigfrid, han som döpte konung Olof, »märkt kyrkostaden och vigt kyrkogården» i Agnestad, nära Falköping; de obetydliga lemningarna af Agnestads kyrka visa nämligen, att hon varit en rundkyrka. Här stå vi emellertid endast inför en möjlighet: vi veta icke, om Agnestad redan i början af 1000-talet erhöi en stenkyrka. Det är icke omöjligt, att biskop Sigfrid, då han anordnade uppförandet af tre kyrkor, ville att de skulle blifva färdiga så fort som möjligt och att han af sådan anledning valde det lättsköttaste byggnadsämnet, timret, för öfrigt det enda, hvilket hednatidens vestgötar hade vana att behandla.

Enkelheten af de vestgötska kyrkorna framstår synnerligen bjert, när vi i tanken anställa en jmförelse med de gotländska kyrkliga byggnaderna, större, högre, rikare sirade. Då redan i handskrifter af Vestgötalagen från slutet af 1200-talet uppräknas 517 kyrkor i Vestergötland, är det uppenbart, att man i detta landskap tidigt utvecklade stor verksamhet i fråga om uppförande af kyrkor, och torde vi ej taga miste, om vi anse denna verksamhet snarare höra till 1100- än till 1200-talet. Åtminstone visa de flesta gamla kyrkor i Vestergötland rent romanska former, d. v. s. de bågar, som användas i konstruktionen, t. ex. i öppningar mellan kyrkans olika delar samt öfver dörrar och fönster, bilda en halfcirkel.

Under medeltiden var det s. k. långhuset, vare sig detta var rektangulärt och således gör skäl för namnet, eller cirkelrunt, afsedt för menigheten, under det deremot presterskapet hade sin plats i koret, hvarest det hade att förrätta altartjensten. Man höll noga på skilnaden och uppförde därför mellan långhus och

kor en mur, i hvilken man, för att bereda den nödvändiga förbindelsen mellan de två hufvuddelarne af kyrkan, anbragte en öppning, upptill afslutad med en rundbåge. I en kyrka, Horla, i Kullings härad, har denna öppning det utseende, som synes af fig. 1. Denna kyrka, som har 5—6 fot tjocka stenmurar, saknar torn och absis. Långhuset är 30,4 fot långt, 22,5 fot bredt. Koret, hvars golf ligger en fot högre än långhusets, har en längd af 16,4 och en bredd af 14,5 fot. Så i långhus som kor finnes ett platt trätak. Muren mellan kor och långhus är 4,5 fot tjock. Öppningen är 8,6 fot hög och dess största bredd är 8,5 fot, men denna stora bredd går ej ända ned till golvet, ty sjelfva genomgången är endast 5 fot bred. Man ville å ena sidan freda den

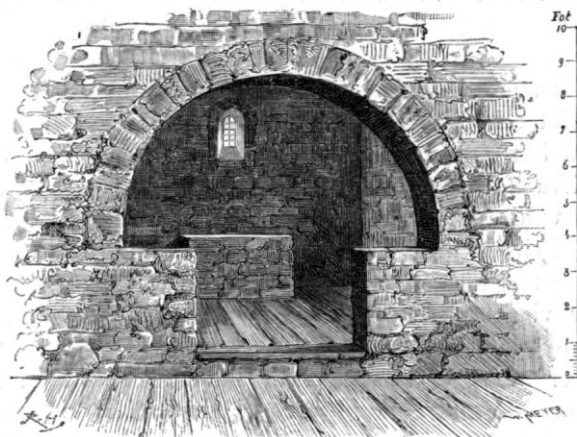

Fig. 1.

andlige i koret från menighetens blickar, så ofta han ej stod framför altaret, men å andra sidan ville man skaffa ljus åt koret, som i gammal tid antagligen ej hade annat fönster än det lilla rundbågiga, som ses öfver altaret. Enahanda anordning af koröppningen (den s. k. triumfbågen) förekommer i Eggvena kyrka inom samma härad.

Kyrkornas yttre är ytterst enkelt. Någon gång ser man i absis under den utskjutande takkanten en rundbågslist, från hvilken på vissa mellanrum stafvar (s. k. lisener) gå ned till sockeln. Någon enstaka gång är portalen försedd med sidokolonner. Oftare finna vi det halfrunda fältet öfver ingångsdörren prydt med en

reliefbild. Den viktigaste af dem alla finnes i Skälfvums kyrka, dock flyttad från den ursprungliga platsen.

Denna fattigdom i utstyrseln är så mycket mer egnad att väcka förvåning, som, eftersom hvad nyss nämndes, inom en stor del af Vestergötland stenarter förekomma, som med lätthet bearbetas af stenhuggarens mejsel, och som man i Vestergötland med synnerlig ifver eignade sig åt rikt sirande af vissa grupper af föremål, framför allt funtar och grafstenar.

Funten består alltid af en skål och en fot, men ehuru hufvuddelarne således äro få, deras form till hufvuddragen gifven af deras bestämelse, förekommer en oändlighet af variationer. Foten gjordes oftast vid, så att den kunde uppbära den tunga skålen; såväl fot som skål voro vanligen låga. En något senare tid, då man äfven i byggnadskonsten älskade drag, som uttryckte en rörelse, gjorde foten högre och smärtare samt skålen mindre vid. Oftast är så för fot som skål grundplanen cirkelformig, men äfven finnas skålar med fyrbladig grundplan, i hvilket fall foten äfven har fyrbladig genomskärning. Någon gång finner man funtar med kvadratisk grundplan.

Mången funt är ytterst enkel, med slät yta, utan minsta spår af ornering, men nästan oftare synas ornament hafva förekommit. Än finnes en enda list kring skålens kant, än höljes dess yta fullständigt af bladornament, än är ytan delad i fält, som visa figurliga framställningar. Det kan icke komma i fråga att här redogöra för de olika typerna, för så vidt de äro af mig kända, ty därför erfordrades ett antal figurer, som ej nu kan anskaffas.

Större delen af dessa ornament hafva uppgiften att pryda, utan att man kan tillerkänna dem någon egen betydelse. Sådana äro de bladrankor, som flitigt användes under den romanska tiden, ej blott för funtar, utan allestädes, der reliefskulpturer kunde förekomma. — en vågigt böjd, bandlik stängel, från hvilken utspringa vexelvis åt hvardera sidan bakböjda mångdelade blad eller rikare bladvippor. Det senare motivet, afbildadt i min bok om *Den kyrkliga konsten* fig. 63, synes hafva varit mycket omtyckt i Vestergötland, der det äfven förekommer å grafstenar, men är annorstädes åtminstone sällsynt. Det förra motivet, urgammalt inom den kristna konsten, ikläder sig i Skara stift samma vexlande former, som inom det öfriga Sverige och i allmänhet i hela Europa. Ett band lagt om ett vidt kärl, är ett vanligt motiv i keramiken

och spelar för ögat rolen af ett sammanhållande element, hvadan det bör anbringas just der, hvarest den skenbara faran af ett sönderbristande är störst. Denna uppgift hafva dock i allmänhet icke bladornamenten å de vestgötska funtarne, ty deras vågiga böjning tager bort allt uttryck af sammanhållande kraft. De hafva deremot samma bestämmelse som en krans satt på ett föremål — blott att pryda. De beröfva ytan det uttryck af nakenhet som, i synnerhet när ytan är vid, verkar obehagligt genom sin torftighet och tomhet.

Å funtar inom det gamla Linköpingsstiftet, till hvilket äfven Gotland hörde, se vi ofta historiska framställningar, scener ur den bibliska berättelsen — syndens inträde i världen, Christi barndom o. s. v. Framställningarne ur Christi lif avslutas vanligen på ett fullt korrekt sätt med en bild af hans dop, hvilket medeltidskonsten på sitt naiva sätt stundom låter försiggå i en funt. Dylika framställningar äro visserligen ingalunda osedda på vestgötska funtar, men å dem äro allegoriska framställningar vida vanligare. Äfven inom Småland äro sirade funtar ganska vanliga, af hvilka flere hafva det egendomliga draget, att en fot är stäld ofvanpå en annan. Dessa funtar hafva, liksom de vestgötska, vanliga symboliska framställningar.

En vestgötsk funt har i den lärda världen ådragit sig stor uppmärksamhet; den fanns fordom i Ottrava kyrka och tillhör nu Statens Historiska Museum. Den låga fullt cylindriska skålen har utsidan delad i åtta fält. Ett af dem visar den korsfäste Frälsaren, ett annat stenhuggaren sysselsatt med funtens mejslande — det är stenhuggaren, som af misstag blifvit tagen för en framställning af Tor, hvarigenom den kristna funten skulle bevara en framställning af en hednisk myt. Visserligen hafva framställningar af hednagudar någon gång fått plats på kristna byggnader eller monument, men icke i deras hedniska betydelse, utan i kristnad omklädnad. När t. ex. det romerska folket i Sankt Peters kyrka egnar sin hyllning åt en der uppsatt Jupitersbild, är det icke Jupiter, som denna hyllning hembäres, utan apostelen Petrus, som statyn ansetts framställa. Ottravafunten är för öfrigt icke en af de äldsta; det är endast det mycket dåliga arbetet, som gifver den skenet af en ytterligt hög ålder.

Jag medgifver visserligen, att å kyrkorna anbragtes framställningar, som voro lånade från den föregående tidens mytverld, t. ex.

de bilder ur Sigurd Fafnesbanes lif, som förekomma å träsnidade kyrkoportaler i Norge. Men Sigurds bedrifter hade blifvit föremål för sägner, i hvilka det ursprungliga hedniska elementet helt visst spelade en ytterst underordnad rol, hvadan dessa bilder ej längre äro att anse som hedniska. Det är för öfrigt en stor skilnad mellan en gammal sagohjelte och en heden gud. Sigurd kunde lika väl som Alexander den store accepteras af den kyrkliga konsten, likasom hvarjehanda gestalter ur den romerska mytologiens verld upptogos af den fornkristna konsten. Den enda möjligheten att få en heden gud afbildad å ett kristet föremål, är att framställa guden såsom besegrad.

De allegoriska framställningarne gälla i första rummet den kamp, som allestädes visar sig i verlden, kampen mellan det goda och det onda. Män, väpnade med hjälm och sköld, med kraftigt svärd, möta i strid hvarjehanda fantastiska skepnader, väldiga drakar, (centaurer), hvilkas gestalter lånats från den klassiska mytologiens bildverld o. s. v. Mången gång ses enstaka figurer af egendomligt utseende, hvilkas betydelse ej är lätt att finna.

Det vore utan fråga en vacker uppgift att sammanställa alla dessa fantastiska gestalter, för att söka komma underfund med den betydelse, som man velat lägga in under dem. Uppgiften är svår, ty det gäller att först söka utröna hvad de skola framställa, sedan att med tillhjälp af medeltidens äldre litteratur leta sig till deras betydelse. Vid en sådan undersökning måste man dessvärre lemna mången fråga öppen, utan hopp att hon någonsin skall kunna besvaras.

På funtarne finner man stundom inskrifter. Än äro de af religiöst innehåll, än innehålla de uppgift allenast om stenhuggarens namn. Inskrifter af båda slagen förekomma å en funt i Fors kyrka, å hvilken läses

ORE TVOS, CHRISTE,
BENEDICTVS SIT LAPIS ISTE.
ALEXANDER ME FECIT.

Den leoniska versen innehåller tydligen en bokstaf för mycket. I stället för *tuos* bör läsas *tu*, ty meningen kan ej vara annan än: O Christus, må denna sten vara välsignad genom ett ord af din mun. Namnet Alexander låter visserligen föga svenskt, men det är sannolikt att det klassiska namnet skall föreställas vara en öfversättning af något nordiskt namn. Från främmande land kan den tunga funten ej hafva blifvit införd.

Äfven andra stenhuggare än Alexander hafva namngifvit sig å funtarne. En af dem, Andreas, har tillverkat en pryddigt ornerad funt, som från Säms kyrka förvärfvats till Statens Historiska Museum. Som denna funt, å hvilken läses i runskrift, att Andreas gjort karet, redan förut blifvit i denna tidskrift återgifven (band 3, s. 174), må det vara nog att hänvisa dit, och att här införa (fig. 2) bilden af en annan funt, med temligen enkel ornering, som ock bär namnet Andreas. Denna funt, som, med vederbörligt tillstånd, flyttats från Finnekumla kyrka till Göteborgs museum, visar, att man fordom roade sig med att signera äfven föremål, som icke kunna sägas vara af yppersta beskaffenhet.

Fig. 2.

Å Vestergötlands kyrkogårdar träffar man i ganska stort antal grafvårdar, som tillhöra medeltidens början. Ofta skadade och mossbelupna löpa de fara att förvexlas med andra stenar utan märklighet och att användas för hvarjehanda praktiska ändamål; särskildthafva de befunnits lämpliga att fylla hål i kyrkogårdsmurar. Då de torde blifva bättre skyddade, derest allmänhetens uppmärksamhet riktas på dem, vill jag här nämna några ord

om de olika slagen, ehuru väl visserligen icke alla kunna komma under rubriken bildande konst.

De grafmonument inom Vestergötland, som ådragit sig den största uppmärksamheten, äro de två kistformiga, som förekomma å Husaby kyrkogård, i landskapets norra del. Skulpturer förekomma å långsidorna samt å de uppstående gafvelstenarne. Dessvärre äro dessa bildverk genom tidens tand så skadade, att ej alla kunna tydas. Men äfven om vi för vissa af dem kunna

allenast med tvekan uttala ett försök till förklaring eller ock anse oss böra alldeles underlåta en sådan, så mycket är visst, att dessa två vårdar icke tillhöra 1020-talet, då Olof Skötkonung afled. De tillhöra 1100-talet och äro ingalunda att räkna bland detta århundrades bästa arbeten.

Grafvårdar med gafvelstenar, oftast korsformiga, förekomma på andra ställen, men kunna ingalunda kallas allmänna. Det är deremot i Vestergötland ganska vanligt att finna kistformiga lig-gande grafstenar, hvilka någon gång äro vida och stora, då helt enkla, men oftare hafva en regelbunden och temligen smal rektangulär grundyta samt en öfversida, som är fördelad i två eller flera facetter. Ornamenten spela å dessa stenar en mycket underordnad rol. Deras inskrifter innehålla visserligen hvar för sig deremot åtskilliga upplysningar om personer, som icke spelat någon rol alls i vår historia, men som en grupp ega dessa stenar likväl ett ganska högt intresse, emedan de utgöra ett karakteristiskt drag för ett tidevarf, som, ehuru kristet, likväl ligger så aflägsat, att vi annars hafva så godt som inga skriftliga upplysningar derom.

Fortvarandet af det inhemska elementet visar sig i de å dessa grafvårdar ofta förekommande runskrifterna, som omtala hvilken eller hvilka ursprungligen legat under grafvården, och hvem det var, som egnat den afidnes minne denna hyllning.

Den gryende nya tiden angifves af andra tecken. Mången gång finnes jemte den inhemska skriften, tecknad med runor, en annan, som upprepar dennas innehåll, men är affattad på den nya kyrkans språk, latinet, samt är tecknad med de bokstäfver, som den tiden användes i land med europeisk civilisation, bok-stäfver, som återgifva romerska urformer. Vidare förekom det, att, i strid med den föregående tidens sed, runorna gjordes mycket stora och upphöjda öfver stenens bottenyta. Visserligen kan man säga, att stenens lätthandterliga art underlättade ett sådant för-faringssätt, men man hade svårligen lockats dertill annat än genom den kristna kulturens vana vid reliefskulpturer i sten.

En skadad grafhäll af denna art har från Broddetorps kyrko-gård flyttats till Skara museum och kan, sådan dess inskrift åter-gifvits i Vestergötlands Fornminnesförenings tidskrift, lätteligen komma att anföras som ett viktigt moment vid bedömandet af ifrågavarande grupps ålder. Denna tolkning, gjord af professor Georges Stephens i Köpenhamn, gifver det resultat, att stenen

tillkommit i den senare hälften af 1200-talet. Professor Stephens har nämligen ansett sig kunna i stenen läsa bland annat Erik r eps (episcopus, biskop) Skarens (Scarensis, af Skara) let gera hvalf þenna (lät göra detta hvalf) o. s. v. Denne Erik blef biskop år 1267 eller 1268 och afled år 1278.

Genom noggrann granskning af stenens inskrift, som på flere ställen är illa skadad, har jag för några år sedan kommit till det resultat, som jag tror skall vinna godkännande af hvarje opartisk domare, att denna läsning icke är riktig och att på stenen icke finnes något, som talar om biskop Erik i Skara. Utrymmet medgifver mig icke här att framlägga en redogörelse för det som verkligen står på stenen, men jag är beredd att när som helst redogöra derför.

Det strider mot all sannolikhet, att denna sten och andra med honom likartade skulle tillhöra en så sen tid, som den senare delen af 1200-talet. Redan på 1200-talet hade, som jag snart skall framställa, den rena romanska stilen fått vika för den s. k. öfvergångsstilen med dess spetsbågar och dess förkärlek för en lifligare och mera energisk karakter i ornamentiken, hvilket står i närmaste sammanhang med det nya lif, som under 1200-talets början uppblomstrade inom alla lifvets förhållanden. Men af de nya riktningarna synes ej minsta spår i den ornamentik, som förekommer å Broddetorpsstenen och andra stenar, som tillhöra samma grupp, hvilken grupp tillhör den rena och oblandade romanska konstens område och således måste hänföras till 1100-talet, med *möjlighet* att dess rötter gå in i slutdelen af det föregående århundradet. Huruvida denna möjlighet är en sannolikhet, kan i närvarande stund icke afgöras, alldenstund vi sakna noggrant daterade föremål inom gruppen och i allmänhet bland de äldsta konstföreteelserna i detta landskap, der kristendomen tidigare än i de flesta andra svenska landskap vann insteg.

En man har med förkärlek egnat sig åt tillverkandet af grafstenar af detta slag. I svenska runskrifter kallar han sig Harald stenhuggaren, i latinska inskrifter med majuskler Haraldus magister. Vi veta om honom icke mera än hvad inskrifterna och de stenar, å hvilka dessa förekomma, intyga. Något mästerskap kan icke anses hafva ådagalagts genom tillformandet af dessa stenar, emedan de hvarken genom form eller utstyrsel ställa några högre fordringar på stenhuggaren.

I andra landskap finnas endast enstaka exempel på dylika grafvårdar.

Fig. 3.

En rikare utstyrelse gafs i Vestergötland åt en annan grupp af grafstenar, som bestå af platta kalkstenshällar, hvilka skulle kunna kallas rektangulära, derest icke så godt som alltid den

Fig. 4.

ena ändan, fotändan, vore något smalare än den öfre. På öfre ytan har hvar sådan sten en upphöjd randlist, ibland har den äfven en annan list, som delar stenens yta på längden i två hälfter. Vid fotändan finnes, likaledes i plan relief, en trappformig förhöjning, från hvilken uppspirar en växt, stiliserad, bestående än af idel bladmotiv, än öfverst uppbär en rik blomma.

Ett par prof å dessa olika slag af bilder meddelas här fig. 3 och 4. Den förra, från Gösslunda kyrka, visar en tudelad häll med två hvarandra fullt lika stiliserade växter, en i hvardera afdelningen. I andra fall har man visat sig mera rädd för enformighet, genom att gifva något olika utseende åt de två plantorna. Då deras yta är alldeles plan, parallel med stenens nedsänkta yta, var det angeläget att åstadkomma någon omvexling, så att icke det hela skulle visa släta tomma ytor. Detta har man gjort med mycket förstånd, genom att gifva en rundad sänkning åt

midpartiet af hvart blad. De svängda delarne, de mångklufna bladen och det spel af dagrar och skuggor, som bladens insänkningar jemte bildernas förhöjning öfver bottenytan framkalla, bereda rik omvexling.

Vi kunna med temlig trygghet antaga, att under en tudelad sten af detta slag hvilat man och hustru. På Gotland ser man än i dag den rektangulära ofvanpå platta grafkullen i öfre kanterna omslutas af en smal träram, hvilken, när man och hustru hvila i grafven, är delad i två af en långs gående midtribba.

Den andra stenen, från Edåsa kyrka, är enkel, men dess växt har en stor stiliserad blomma. Denna är arbetad på annat sätt än stjelkens blad, i det midten af blombladen är lindrigt upphöjd, hvilket inför ett nytt moment i omvexlingen.

Det ligger onekligen en vacker tanke deruti, att man i stenhällen öfver den döde afbildar ett yppigt växtlif, för att påminna derom, att äfven ur förgängelsen spirar lifvet upp i rik fägring.

De flesta hällar af detta slag sakna all inskrift. Undantag finnas dock. En sten i Skara domkyrka, enkel och till mönstret sämre än de vanliga, emedan den ej upptages af en enda öfver det hela upp-

spirande växt, utan visar öfver den nedra afbrutna delen af växten ett kors, hvars armar springa ut i hvar sitt rika blad, har på den något bredare kantlisten en illa skadad runinskrift, som icke lem-
nar oss några direkta upplysningar om tiden. Denna sten är afbildad i tredje häftet af Vestergötlands Fornminnesförenings tidskrift.

Fig. 5.

En annan skadad häll från Österplana kyrka på Kinnekulle har å den likaledes bredare kantlisten en inskrift af majuskler. Två sinsemellan något afvikande teckningar hafva stått mig till buds, af hvilka den ena är här återgifven fig. 5. Som jag ej haft tillfälle att granska stenen kan jag icke ansvara för teckningens riktighet i alla detaljer. Inskriften innehöll ingen tidsuppgift, ej ens ett namn, utan bara

PRO ME POScE GE . . . S SALVAtoRIS PIETATEM
VT MICHI SIT

d. ä. bed för mig om Frälsarens kärlek, att (han) må vara mig — — —

Ett drag har således denna grupp gemensam med den förra, nämligen användandet ännu af svensk runskrift, ännu af latinsk majuskelskrift. Den senare har ett ganska åldrigt tycke, hvadan vi icke gerna kunna antaga någon väsentlig tidsskilnad mellan de två grupperna.

Om ännu enstaka hällar med en liknande ornamentik förekomma utanför det gamla Skarastiftets gränser, är ifrågasättande grupp med växtsirater dock i så öfvervägande grad representerad inom detta stift, att vi måste anse den vara för detta karaktäristisk.

Att uppföra kyrkor och att i sten mejsla bilder hafva svenskarne lärt sig från utlandet. I smideskonsten voro de deremot af gammalt förfarne, och därför torde det vara skäl att här återgifva ett prof på smide från medeltidens förra del nämligen den fig. 6 afbildade jernbeslagna kyrkdörr, som suttit i Versås forna kyrka. Dörrbeslag af enahanda beskaffenhet förekomma flerstädes i Sverige, alla gemenligen rika, bildade af breda ribbor, hvilka stundom, såsom här, genom långsgående refflor, verka mycket kraftigt. Denna dörr är emellertid en af de bästa. Man har nämligen fortsatt att med jernbeslag pryda dörrarna långt sedan man förlorat sinnet för de tidigare ornamenten, hvadan dessa å mången dörr äro fragmentariska, icke i följd af tidens tand eller människors åverkan, utan i följd af tillverkarens bristfulla uppfattning.

Att tyda allt som förekommer å denna dörr, vill jag icke åtaga mig; somt har väl tillkommit utan att smeden dermed haft någon medveten afsigt.

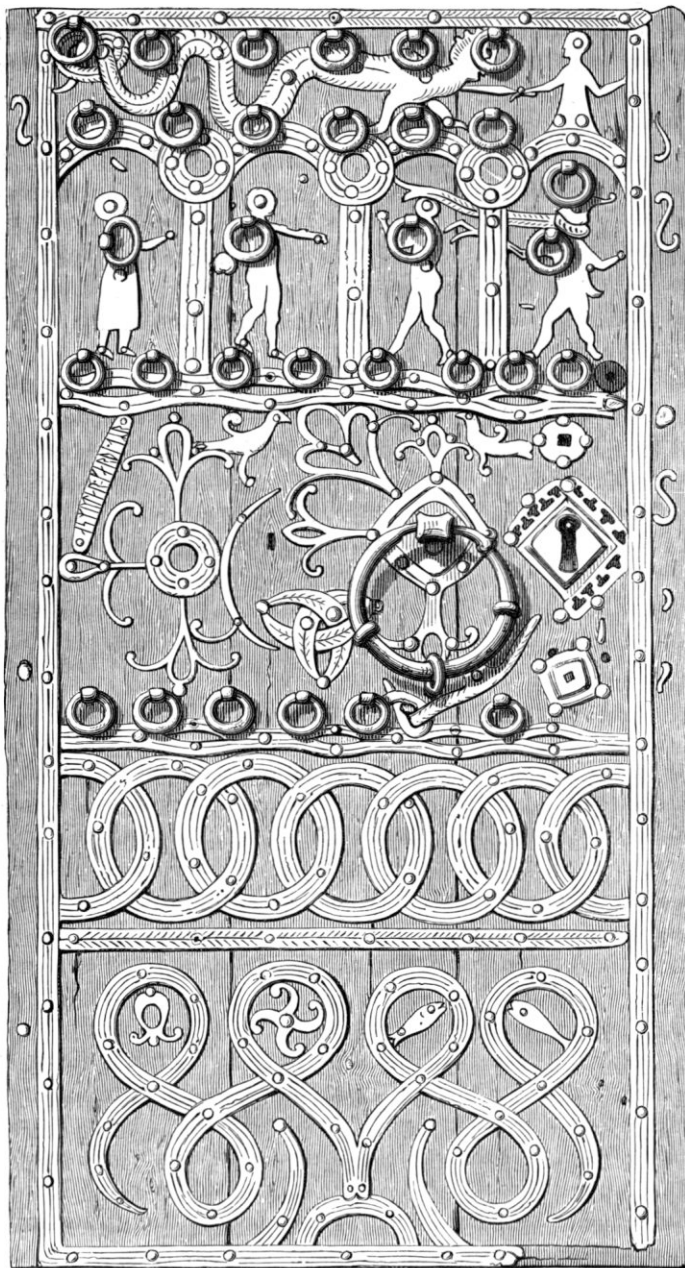

Fig. 6.

I midtpartiet se vi det stora nyckelhålet äfvensom den stora ringen, hvilken man fattade i handen, då man skulle draga till den tunga dörren. De öfriga, smärre ringarna hafva icke haft någon praktisk betydelse.

Öfver midtpartiet ses fyra menniskor med lifliga åtbörder, ställda hvar och en under sin rundbåge, och der ofvanför en man, som strider mot en stor drake med människohufvud. Att härmed betecknas den kamp, som måste utkämpas mot det onda i verlden, torde vi få anse troligt, och är onekligen en sådan framställning lämplig på kyrkans dörr, till påminnelse för dem, som vilja träda in i Guds hus.

Man löper visserligen lätt fara att råka ut för öfverdrifter, om man äflas att än här än der i oansenliga framställningar se symboler, men vi torde dock vara berättigade att som symboliska tecken uppfatta dels det treuddiga ornament i midtpartiet, hvars ena udd skyles af den stora ringen. Det är den s. k. triqvetran, bildad af ett band, som tre gånger böjdt öfver sig sjelf utgör ett

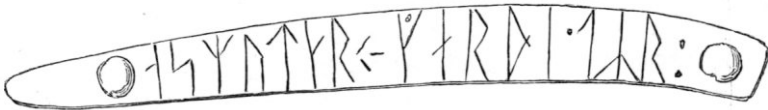

Fig. 7.

afslutadt helt. I en af det nedersta partiets öglor se vi äfven ett hakkors, ett tecken, som inom vidsträckta områden och under långa tider ansetts ega en mystisk betydelse. Möjligen hafva äfven de två fiskarna, som förekomma inom två andra öglor i samma nedersta afdelning, en symbolisk betydelse. Åtminstone tillerkändes en sådan i den kristna kyrkans äldsta tider åt fisken, emedan dennes grekiska namn innehåller begynnelsebokstäfverna till de fem grekiska ord, som i öfversättning lyda Jesus Christus Guds son Frälsaren.

Ett särskildt intresse har denna dörr genom den runskrift, som är ristad på en af dess jernribbor, hvilken — här i något större skala återgifven fig. 7 — innehåller orden Asmutær gerði tör d. v. s. Åsmund gjorde dörren. Att vi här hafva för oss ett arbete af en inhemsk man, gör denna inskrift säkert.

Att bestämma dörrens ålder är något vanskligare, eftersom man tydligen länge bevarade seden att på detta sätt sira kyrko-

dörrar. Ej heller är runskriftens förekomst på dörren ett afgörande bevis för dess ålder, alldenstund hos det svenska folket bekantskapen med runorna och lusten att använda dem dröjde ganska länge qvar. Särskildt i Vestergötland hafva vi bevis därför i de ringklockor, som under 1300-talet götos af en mästare Håkan, hvilken gerna å sina arbeten anbragte i runor inskriften Ave Maria Jesus. Dessvärre är icke den kyrka bevarad, till hvilken dörren fordom hört, och vi kunna därför ej af hennes byggnadssätt draga någon slutsats rörande dörrens ålder. Det synes mig dock, att vi i detta fall kunna med trygghet hänföra dörren till ett tidigt skede af medeltiden, förnämligast därför, att de å densamma anbragta ornamenten visa sig ega full ursprunglighet i sin gestaltning.

Under den romanska tiden fanns ännu mycket qvar af den slöjdskicklighet och den kärlek till konstmässigt arbete, som herskade under den hedna tiden och åt dess minnen gifva så stort intresse. Men ju mera medeltiden fortskred, desto mera begränsades arbetet inom vissa kretsar. Den stora massan af folket kunde icke följa med i utvecklingen. Under beröring med utlandet gick konsten framåt, men bars ej längre af folket i dess helhet, utan af särskilda grupper, och röntes därför ej längre något inflytande af folkets traditionella smak.

Den öfvergångens tid, som lät rundbågen ersättas af spetsbågen, och i öfrigt ledde konsten in i nya riktningar, hade i allmänhet ej tillfälle att skapa sig många vårdar i Vestergötlands landsbygd, ty de flesta menigheternas behof af kyrkor hade redan under den romanska tiden hunnit tillfredsställas. Men denna öfvergångens tid har åstadkommit ett verk, som låter oss med jemnmod försaka en mängd smärre prof på den nya tidens art, och detta verk är klosterkyrkan i Varnhem, som uppfördes på 1230-talet efter en brand, som hade öfvergått klostret.

Den gotiska kulturen har deremot lemnat allenast få vittnesbörd efter sig inom Vestergötland. Väl har detta landskap i början af den nya tiden varit utsatt för krigets förödelse, men hvarken denna eller århundradens likgiltighet för de kyrkliga minnena från äldre tider kan förklara fattigdomen på t. ex. snidade

och målade altarskåp, på snidade helgonbilder, på målningar å kyrkornas hvalf och väggar. I detta afseende råder en stor skillnad mellan Vestergötlands kyrkor och t. ex. Mälarelandskapens.

Att emellertid under alla yttre hvälfningar traditioner förtelade från gamla dagar, märkes af ett och annat. Af sådan an-

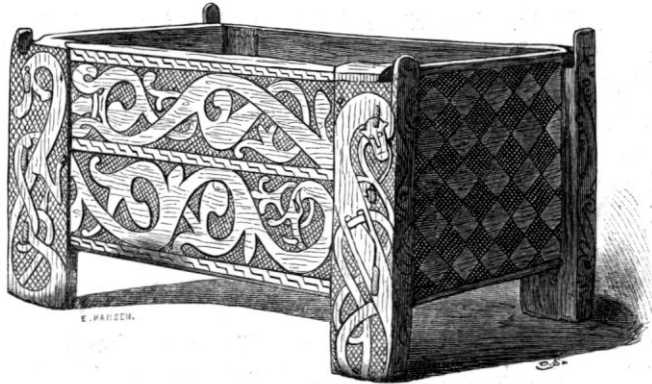

Fig. 8 a.

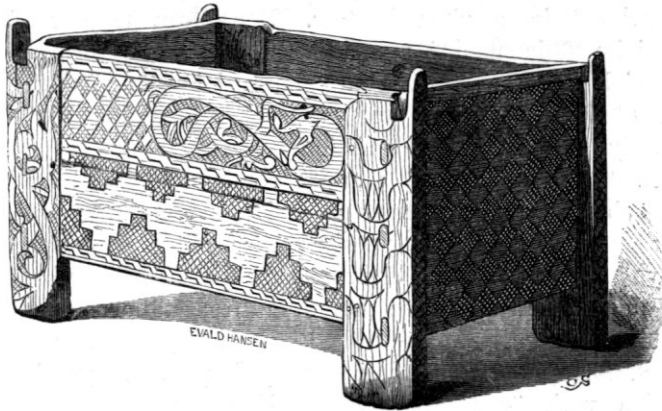

Fig. 8 b.

ledning förtjenar särskildt den 'rotekista' som här är afbildad fig. 8, uppmärksamhet. Dess slingor äro af ålderdomligt tyeke, de påminna rent af om runstenarnas slingor — dock ej de vestgötska runstenarnas, som i allmänhet äro högst enkla. Det tvär-

vridna hufvudet å ena sidans öfre rad, påminner om ett drag, som man ej sällan ser i den romanska konstens alster.

Jag har ej sett denna kista i verkligheten och vågar därför icke med någon tillförsigt uttala mig om hennes ålder. Att dömma efter de teckningar, som bibliotekarien Torin välvilligt ställt till mitt förfogande och som här troget återgifvits, hafva vi snarast att i de här förekommande ornamenten se visserligen sena, men trots detta synnerligen trogna efterbildningar af gamla motiv.